

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ

Ն Ա Մ Ա Կ Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ի Ա Յ Ի Ց

Ֆեբրին, 1901 թ. փետրուարի 15.

Հաուպսմանի նոր դրաման.—Քննականների սղութիւնը.—Կա-
նանց շարժումը:

Երիտասարդ դրամասուրգ Հաուպսմանը,—իր սաղանդը բնո-
րոշող, «Ջուլիակներ», «Սուգուած Զանգը», «Կառապան Հենցել»
եւ «Մենակ Մարդիկ» երկերից յետոյ, գրաւել է ֆաղափակիր աւ-
խարհի բոլոր համակրանքը: Նրա գրութիւնները քարգմանում են
զանազան լեզուներով, նրա անունը հնչում է բոլոր շրջաննե-
րում *):

Նրա ամենավերջին դրամայի՝ «Michael Kramer»-ի ամ-
բողջ Ֆաբուլան հետեւեալն է.

—Գլխաւոր հերոսը—Կրամերը սաղանդաւոր նկարիչ է, որի
համար գեղարուեստը մի մեծ սրբութիւն է, մի առանձին եղե-
մական աշխարհ: Մայր բնութեան ամեն մի գեղանի տեսարանը
գրաւում է նրա հրապուրանքը: Մի անգամ ստացած սպաւորու-
թիւնը մնում է շատ երկար—մինչեւ որ արտասպուլի պատճառի
վրայ:

Կրամերի բոլոր աշակերտներն ու ծանօթները յարգում են
նրան. հասարակութիւնը խոստովանում է նրա սաղանդի մեծու-
թիւնը: Սակայն այդ բոլորը ոչինչ է նրա համար. նա խոյս է
սալիս առօրեայ շարքից երեւոյթներից, տեղի-անտեղի համակրա-
կան ցոյցերից:

—Իսկական նկարիչն անապատական է, ասում է Կրամերը,
նա միայնակ պիտի լինի, որպէս զի հասկանալ գեղարուեստի մը-
մունջները: Լաւն ու նշանաւորը զարգանում է միայն առանձ-
նութեան մեջ...

*) «Մուրճը» այս համարում տալիս է իր ընթերցողներին «Մենակ
Մարդիկ» դրամայի թարգմանութիւնը: Ե. Խ.

Եւ նա հետեւում է այդ գաղափարին. նա մեկուսացած նրկարում է Յիսուսի պատկերը փեշ պսակով եւ ոչ ոքի չէ ցոյց տալիս իր վրձինի աշխատութիւնը:

Կրամերի արտաքին ձեւերը կոպիտ են եւ սառը, բայց ոչ ոք չէ վիրաւորում նրանից, որովհետեւ զիտեն նրա արտի անկեղծութիւնն ու բարութիւնը:

Անա այդպէս շնորհալի նկարիչը կարող էր խաղաղ ու երջանիկ ապրել, եթէ չը լինէր մի հասիկ որդու—Արեօլդի կոչւած քերէր կենցաղավարութիւնը:

Նրիսասարդ Արեօլդը խիստ պատճառած է բնութիւնից: Նա բնութիւնից սապասաւոր է եւ հակակրեղի: Նա վաճող տալուութիւն է քողնում ամենքի վրայ: Նրանից խոյս են տալիս բոլորը—մանաւանդ կանայք: Բարոյական այդպիսի դառն պայմաններում մեծանում է նա եւ հետզհետէ մեծ շնորհ ցոյց տալիս նկարչութեան մէջ:

—Արեօլդը տաղանդաւոր նկարիչ է լինելու—յաճախ ասում է հայրը—Միխայէլ Կրամեր:

Իսկ Արեօլդն ընդհակառակն անուշադիր է քողնում նկարչութիւնը եւ ամբողջապէս նուիրում շուտայ կենցաղավարութեան:

Սառնասիրտ հայրը շարունակ յանդիմանում է նրան. առաջարկում է ուղղուել, բայց դրա համար զործնական ոչ մի միջոց ձեռք չէ առնում:

Մայրական քննոյշ հոգատարութիւնն ու քրոջ (Միխայիւնայի) խորհուրդներն էլ մնում են անհետեւանք:

Արեօլդը ամբողջապէս ընկնում է անբարոյականութեան մէջ: Ստախօտութիւնն ու հարբեցողութիւնը դառնում են նրա համար սովորական բան. նա զիւեր-ցերեկ անց է կացնում զարեջրասներում, անբարոյական կանանց եւ մարդկանց շրջանում: Նա աշխատում է գէթ այդտեղ ստանալ իր պահանջների յագուրդը:

Ուրիշ ի՞նչ կարող էր անել... չէ՞ որ համապատասխան հասարակութիւնը խոյս է տալիս նրանից:

Նրա ամբողջ հրապուրանքը կենտրոնանում է զարեջրասան քերէնտօրիկ-կօկէտ աղջկայ վրայ:

Սակայն այստեղ էլ Արեօլդն իր տարօրինակ արտաքին ու ներքին յակութիւններով ծաղր ու ծանակի առարկայ է դառնում: Վերջապէս մի օր նա զարեջրասան հարբած յանախորդների հետ ընդհարումն է ունենում. նա աստիճանակով սպառնում է իրան վիրաւորողներին. վերջիններս ընկնում են յետեւից: Արեօլդը փախչում է եւ ինքնասպանութեամբ վերջ է դնում իր դառն կեանքին:

Վերջին—չորրորդ գործողութիւնը Միխայէլ Կրամերի վիշտ

ու հառաչանքի շղթան է կազմում: Այսեղ հայր մասամբ խոսովանում է իր սխալը, իր սառնությունը. նա յայտնում է իր նախկին առաքելոս Լախմանին, որ մահն արդեն մաքրեց որդու վրայ ծանրացած կեանքի կեղծքը եւ այլն:

—Լախման, բացականչում է նա, մաքուր մեռաւ Սրեօլդը, մաքուր ինչ է արտայայտում նրա անեղնացած դեմքը. բայց ափսոս եւ հագար ափսոս. նա իր հետ գերեզման տարաւ մի տաղանդ, նկարչական մի մեծ տաղանդ:

Դրանից յետոյ նա սկսում է իր երկար ու բարակ դատողութիւնները կեանքի եւ մահուան, գեղարուեստի եւ աստուածութեան մասին:

Չափազանց խոր եւ լիրիկական են նրա մտքերը, բայց բոլորովին գուրկ դրամատիկական արժեքից:

Այս բոլորից յետոյ կարծեմ հասկանալի պիտի լինի, թէ ինչո՞ւ հասարակութիւնը սառնութեամբ ընդունեց իր սիրած հեղինակի վերջին դրաման: Քննադատներից շատերը, տխրահայտի եւ դրամատիկական գործողութեան բացակայութիւնը խոստովանելով, սկսեցին Դիոգենեսի լապտերով բանաստեղծութիւն ու հոգեբանական խորութիւն որոնել. սակայն շատերն այդ էլ չը գտան եւ դառն յուսահատութեամբ բացականչեցին՝ «Հաուպսմանի աստղը կարծես խոնարհուում է»:

Հսկայական փայլերով առաջադիմում է գերմանական արդիւնագործութիւնը: Վաղուց արդեն նա հարեւան պետութիւններին նախանձի առարկան է դարձել:

Պատճառը հասկանալի է: Անող արդիւնագործութիւնը գրաւում է ժողովրդին դեպի փաղափներ, կենտրոններ: Այսեղ ազգաբնակչութիւնն աւելանում է մեծ արագութեամբ եւ առաջացնում մի շարք տնտեսական նոր երեւոյթներ, որոնց բլում բնակարանների սղութիւնը առաջին տեղն է բռնում:

Հասարակ աշխատանքները իրանք միջոց չունեն սեպհական բնակարաններ շինելու: Շինում են հարուստներ—կապիտալիստներ. նրանք շինում են մեծ-մեծ բնակարաններ, որպէս զի հետո կերպով վարձով տան եւ աղքատ բնակիչների հետ հաշիւ չունենան:

Այդ իրողութեան պատճառով չփառները ակամայից խրմբւում են նեղ ու վատառողջ բնակարաններում, իսկ երբեմն էլ մնում բաց երկնքի տակ:

Բոլոր մեծ փաղափներում էլ նոյն սարսափելի դրութիւնն է: Ահա այդ անտանելի վիճակն է, որ այժմ զբաղեցնում է գերմանական մամուլն ու հասարակութիւնը: Միմեանց յետեւից լոյս

են տեսնում այդ հարցին նուիրում զբեր *) ու յօղումներ, տեղի են ունենում ժողովներ, խորհրդածութիւններ ու դասախօսութիւններ:

Վերջին օրերս բնակարանների հարցը բնութեց նաեւ բէյխասագում: Ընտրուած է մի մասնաժողով՝ այդ անխնայագիւն հարցը մանրամասն բնեղու եւ համապատասխան միջոցներ առաջարկելու համար:

Ժամանակի ընթացում աւելի ու աւելի սուր կերպարանք է ստանում դասակարգային կռիւր եւ գերմանացի կիւր վաղուց արդէն սկսել է գիտակցօրէն ու ինքնուրոյն կերպով մասնակցել այդ գործին:

Աւստրալիայի կանանց թիւր արդէն տեսնեալ ու հարիւր հազարների է հասնում: Նրանք ունեն արդէն իրանց սեպհական մամուլը (օր. Die Gleichheit), որ միշտ արծարծում եւ պատշաճ պատկերում է զուտ կանացի շահերը:

Նրանք ունեն նաեւ բազմաթիւ ընկերութիւններ, կազմակերպական հիմնարկութիւններ, չափազանց յանախ գումարում են ժողովներ, կարդում են դասախօսութիւններ ընթացիկ հարցերի մասին: Օրինակ միայն վերջին ամսուայ ընթացում Բերլինի այլ եւ այլ փողոցներում, հարիւրաւոր ունկնդիրների ներկայութեամբ դասախօսութիւններ կարդացին՝ Տիկ. Ֆոգել՝ — «Կնոջ զարգացումը», օր. Մեք՝ «Կանացի աշխատանքը գործարաններում», օր. Սեյնբախ՝ «Սպառող ընկերութիւնների նշանակութիւնը», օր. Մեյլ՝ «Պօլիտեքոնոմիայի երեւոյթները» եւ այլն եւ այլն: Իբրեւ մի նմուշ ես առաջ կը բերեմ հրապարակախօս օր. Կլարա Յեսկինի դասախօսութեան—(Կանայք ի՞նչ են պահանջում հասարակութիւնից)—հակիրճ բովանդակութիւնը:

Նա նախ եւ առաջ նկարագրեց այն ծանր աշխատանքը, որ կատարում են չփառ կանայք քե՛սանք եւ քե՛ս գործարաններում, ապա յիշեց XIX-րդ դարում կատարուած հսկայական առաջադիմութիւնը, որի արդիւնքներից շատ քիչ օգուտ է տեսնում չփառ դասակարգը. ելեքտրականութեան ու շոգու ոյժը հսկայական գործեր են կատարում, բայց դրանից ի՞նչ շահ աւստրալիայի կանանց: Նրանք տեսնում են ապրել նեղ ու ցուրտ բնակարաններում, իր աղքատիկ հաշիւ պատրաստել նահապետական ձեւով, իրանց զուակների դաստիարակութիւնը քողնել

*) Ուշադրութեան արժանի են՝ Liebrecht: „Reichshilfe für Erriichtung kleiner Wohnungen.“ և Kampffmeier Poul: „Die Baugenossenschaften im Bahmeneines nationalen Wohnungsreforms“.

բնութեան հանոյքին եւ նոյն իսկ յղի ու կիսահիւանդ ժամանակ կատարել ծանր աշխատանքներ, որոնց արդիւնքը հասարակութիւնն է վայելում:

Ահա հենց այս պատճառով հասարակութիւնը պատրաստ է՝ 1) սալ բոլոր կանանց հաւասար ընտրողական իրաւունք. 2) շինել ընդհանուր խոհանոցներ ու հաշարաններ. 3) շինել մանկավարժանոցներ ու առողջապահիկ բնակարաններ եւ այլն եւ այլն:

Այդ բոլորը նա անելու է ոչ իբրեւ բարեգործութիւն, այլ իբրեւ անմիջական պատրասկանութիւն: Աշխատաւոր կանայք արդէն հասել են այն գիտակցութեան, որ չեն կարող ընդունել կապիտալիզմի շարժած ողորմութիւնը: Նրանք ուզում են ստանալ իրանց դառն ֆրսիմի արդիւնքը եւ դրա ժամանակն արդէն մօտ է:

Այդ մի եւ նոյն դասախօսութիւնը կարդացուեց երկու անգամ, ի հարկէ, զանազան տեղերում, եւ երկու անգամին էլ ներկայ էին 500—600 եւ ավելի ունկնդիրներ, որոնց ստուար մեծամասնութիւնը կանայք էին:

Տեղի ունեցան եւ վիճաբանութիւններ, որոնցից երեւում էր որ գերմանացի կանայք արդէն ձեռք են բերել կուլտուրական գեղն եւ նրանց շարժումը օրէցօր լուրջ նշանակութիւն է ստանալու:

Ե. ԹՈՓՉԵԱՆՑ